

Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти

А. О. Линовицька

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Paper received 02.12.15; Accepted for publication 11.12.15.

Анотація. На основі теоретичного аналізу наукової літератури у статті обґрунтовано застосування методологічних підходів згідно специфіки професійної мистецької освіти. Доведено, що професіоналізм майбутнього митця можливий через використання творчо-діяльнісного та семіотичного підходів до організації процесу навчання. З'ясовано змістовні характеристики творчо-діяльнісного та семіотичного підходів. Розкрито сутність понять "діяльність", "творча діяльність", "семіотика".

Ключові слова: мистецька освіта, митець, методологія, творчо-діяльнісний підхід, семіотичний підхід

Постановка проблеми. Система вищої школи, будучи сформованою у певних конкретно-історичних умовах, має сприяти реалізації основних завдань культурного розвитку суспільства, тому що саме вищі навчальні заклади готують особистість до активної професійної діяльності. Сучасні умови системи освіти окреслюють в якості однієї з важливих вимог до майбутнього митця – підвищення його професійного рівня. При цьому важливою педагогічною вимогою до організації навчання є визначення змісту відповідної діяльності, розробка шляхів активізації й переведення майбутнього митця у позицію суб'єкта пізнання, праці, спілкування. Це, своєю чергою, передбачає навчання майбутнього митця вибору мети і плануванню діяльності, її організації та регулювання, самоконтролю, самоаналізу, самооцінці результатів діяльності та комплексному розв'язуванню проблем, що постають у процесі художньої діяльності. Реалізація цих положень можливо через включення в навчальний процес творчо-діяльнісного та семіотичного підходів, що поглиблює сучасний мистецько-педагогічний процес, надаючи можливість варіювати зміст, форми й методи мистецької освіти.

Мета статті з'ясувати сутність творчо-діяльнісного та семіотичного підходів у мистецькій освіті.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи методологію у теорії мистецької освіти, ми виходили з загального формулювання методології педагогіки за М. Даніловим. Науковець характеризує методологію педагогіки як "систему знань про вихідні положення, про фундамент і структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи здобуття знань, що вірно відображають безперервно мінливу педагогічну дійсність в умовах розвитку суспільства" [4, с. 32].

Методологію професійної мистецької освіти визначено у працях Е. Абдулліна, О. Олексюк, В. Орлова, О. Отич, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Щолокової. Цілковитою закономірною виникає питання про специфіку використання вихідних методологічних положень у теорії мистецької освіти. О. Рудницька ввела в науковий обіг поняття "мистецька освіта" і схарактеризувала її як "освітню галузь, що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури" [7, с. 30].

Методологічні засади у теорії мистецької освіти передбачають визначення провідних ідей, напрямів, знань щодо базових основ художнього навчання, виховання й розвитку студентів, з'ясування провідних позицій, навколо яких зосереджуються інші структурні компоненти теорії. Методологічні орієнтири, які впливають на вибір узагальнених педагогічних стратегій у галузі мистецької освіти, передбачають дотримання

пріоритетів, до яких слід віднести зміну матеріальних цінностей на духовні, з масового підходу у навчанні на увагу до кожної особистості, до внутрішнього світу окремого студента.

Аналіз цих положень і праць дав підстави для визначення й обґрунтування доцільності використання у формуванні митця творчо-діяльнісного та семіотичного підходів.

Застосування творчо-діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки митця сприяє пошуку джерел творчого потенціалу особистості митця у процесі різноманітних форм художньо-естетичної діяльності.

Категорія людської діяльності розглядається Л. Віготським, А. Леонтєвим, С. Рубінштейном, Б. Тепловим, К. Ушинським та іншими. У психології визначення "діяльність" трактується, як "взаємодія людини або групи людей і світу, у процесі якої людина свідомо і цілеспрямовано змінює світ і саму себе" [9, с. 34]. В енциклопедії професійної освіти діяльність визначається як "процес, за допомогою якого реалізується те чи те ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до завдань, які ставить перед нею життя" [18]. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" як "застосування своєї праці до чого-небудь; праця, дії людей у якій-небудь галузі" [2, с. 306].

Слід зазначити, що діяльність завжди висловлює певне конкретне ставлення людини до дійсності, "з діяльності особистості, її поведінки і вчинків, відкривається можливість іти до пізнання внутрішнього змісту особистості, її переживань, її свідомості" – стверджує С. Рубінштейн [11, с. 14].

Спіраючись на дослідження сучасної психології, можна встановити рівні навчальної діяльності майбутніх митців, найчастіше виділяють два рівні: репродуктивний і творчий. Репродуктивний вид діяльності полягає у відтворенні або повторенні студентом уже створених і освоєних прийомів поведінки чи навчання. Для майбутніх митців першорядною є творча діяльність.

У широкому розумінні творчість визначається як: діяльність, що породжує нові цінності, ідеї, саму людину як творця [14]; діяльність, що породжує щось якісно нове, чого ніколи раніше не було [15]; продуктивна форма інтелектуальної активності, її вищий рівень [17]; діяльність людини, результатом якої є створення нових матеріальних або духовних цінностей [10]; продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні цінності суспільного значення, що виявляється в різних галузях суспільної практики, науки, техніки, в літературі та мистецтві" [16].

Значущим серед вітчизняних учених є визначення творчості Л. Віготським: "Творчість виникає там, де людина уявляє, комбінує, змінює і створює щось нове, якою б дрібницею не здавалось це нове у порівнянні з творчістю генія" [1].

Науковці визначають творчість, як практичну і розумову діяльність людини зі створення нових матеріальних і духовних цінностей, де можна виділити дві наступні ознаки: перша – перетворення явищ, процесів і речей дійсності або їх наочно-чуттєвих і розумових образів, друга – новизна, оригінальність. Тобто, перетворюючи зовнішнє середовище, митець перетворює сам себе. За цим положенням, можна стверджувати, що творчість – це вищий ступінь діяльності, вона антипод копіюванню, діяльності за шаблоном, за готовим правилом або зразком.

Науковці виокремлюють у діяльності наукову творчість, виробничо-технічну, художню, політичну і т. п. Художня творчість "це особлива діяльність людини, яка породжує якісно новий твір і відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю (здійснюється на основі законів художньо-образного відображення дійсності)" [13].

Художня творчість митця – це спосіб його існування і розвитку. Саме усвідомлене ставлення до світу дозволяє майбутньому митцю реалізувати свою функцію як суб'єкта діяльності, що активно перетворює світ і себе на основі процесів оволодіння загальнолюдською культурою. Пізнаючи об'єктивну дійсність, митець відбирає ті її сторони і прояви, які з найбільшою силою розкривають його власний внутрішній світ, світогляд, смаки, художню позицію.

Художня творчість митця являє собою велику за обсягом і різноманітну за характером роботу: читання різної літератури, поїздки на пленери, спостереження природи, вивчення характеру людей, виконання начерків, замальовок, етюдів, роздуми про побачене, робота над ескізами композиції та інше. При цьому важливою педагогічною вимогою до організації навчання є визначення змісту відповідної діяльності, розробка шляхів активізації й переведення майбутнього фахівця у позицію суб'єкта пізнання, праці, спілкування. Це, своєю чергою, передбачає навчання майбутнього фахівця вибору мети і плануванню діяльності, її організації та регулюванню, самоконтролю, самоаналізу і самооцінці результатів діяльності.

У художній творчості митця важливо виділити стадії творчого процесу. П. Якобсон називає, зокрема такі : 1) виникнення задуму; 2) його розробка; 3) активізація досвіду життєвих вражень; 4) пошуки форм і втілення задуманого твору; 5) реалізація задуму; 6) доробка твору. П. Якобсон [19] переконаний, що подібна деталізація "моделі" творчого процесу дає змогу певною мірою відтворити цілісність і багатоплановість останнього, віднайти його суттєві ланки в їхній динамічній послідовності, а також побачити характер психічних актів митця.

Творчий акт митця включає пізнавальні (пам'ять, мислення, ява, фантазія, інтуїція, натхнення) і емоційні (почуттєві, вольові) процеси, передбачає наявність внутрішніх психологічних (задатки, здібності, обдарованість, талановитість, геніальність) і професійних якостей (знання, уміння й навички в галузі художньої професії).

У процесі творчого акту у майбутніх митців формується здатність нестандартно інтерпретувати ту чи ту тему, розвивається творче сприйняття і самостійність мислення; студент творчо підходить до розв'язання будь-яких мистецьких проблем, набуває практичних навичок і загалом – досвід створення чогось нового, тобто формується індивідуальність митця, його художньо-естетичний смак, що можливо за умови застосування творчо-діяльнісного підходу.

Застосування в якості методологічної основи мистецької освіти – семіотичного підходу зумовлено тим, що творчість митця безпосередньо знаходиться у взаємозв'язку з художньою символікою мистецтва. Кожна нація характеризується єдиним семіотичним полем – системою засобів художньої символіки, що забезпечує взаєморозуміння і взаємодію всіх членів суспільства [6, с. 78].

На думку Г. Гадамера "Символ може містити у собі у згорнутому вигляді багатоманітність цінних значень, інформаційних та експресивних смислів, які в процесі сприйняття символу людиною розгортаються в її свідомості в естетичні уявлення і насолоди" [3, с. 64].

Загалом, семіотика відома як наука про знаки, яка заснована і розвинена наприкінці XIX – і протягом XX ст. завдяки працям Ч. Пірса, Ч. Моріса та Р. Сосюра. Семіотика як гуманітарна філософська дисципліна вивчає способи означення, будову та застосування різних знакових систем, що зберігають і передають наукову, естетичну та художню інформацію. Синтез знаків, упорядкованих за певними закономірностями, створює знакову систему. Застосування одного або кількох знаків у мистецькій практиці надає творам виразності, художнім образам узагальненої структури. Перші знаки у візуальній творчості можна виявити вже в культурі епохи палеоліту.

Знаки розрізняють (за Ч. Пірсом): індексні, іконічні та символічні. Два останні найчастіше застосовуються у мистецтвознавстві. Історично входження у семіотичне поле гармонії та краси здійснювалося через образисеміоти традиційного мистецтва. В українському мистецтві велику художньо-пізнавальну функцію виконують вишивка, писанкарство, гончарство, декоративні розписи тощо. Наприклад, С. Китова описуючи рушниковий орнамент, розглядає його як особливу інформаційно-знакову систему, і як вид естетичної діяльності, що має важливе соціокультурне значення. Людина в умовному, реалістичному і гіпертрофованому зображенні, предмети тваринного і рослинного царства, предмети неживої природи і створені працею людини, геометричні лінії і фігури, математичні знаки, числа, слова й окремі лінгвістичні знаки – літери, міфологічні і християнські образи – все це ми знаходимо на рушниках у вигляді окремого знака, групи знаків, знакових систем, композиційно з'єднаних між собою за законами і принципами синтактики [5, с. 34]. Тому одне з першочергових завдань, яке покликана розв'язувати семіотика – розкриття смислу і значення символіки мистецтва, як джерела вивчення культури українського етносу.

Народні знаки-символи відзначають простота і лаконічність виразу, вони добре помітні і легко запам'ятовуються. Їхня головна функція – сигналізувати про гармонію, злагоду, достаток, плодючість і прагнення міцно закріпити ці позитивні переваги [12, с. 19].

Використання семіотичного підходу у мистецтві надає великі когнітивні та евристичні можливості. Комплекс семіотичних знань дозволяє комплексно розв'язувати проблеми, що постають у процесі художньої діяльності, адже за допомогою семіотичному аналізу мистецтво розглядається як складна структура, значення якого можливо зрозуміти на перехресті різних знаків-символів. Семіотичний підхід, безумовно, сприяє розвитку теоретичних основ мистецтва, вдосконалює процес пізнання мистецтва та його складових елементів.

Застосування семіотичного підходу у мистецькій освіті приєє формуванню самосвідомості особистості митця на основі почуття належності його до націона-

льного семіотичного поля та розуміння знакової системи мистецтва, що є найважливішою ознакою культури особистості.

Висновок. Узагальнення описаних вище підходів дозволяє стверджувати, що професіоналізм митця розглядається як умова й результат освітнього процесу, а ефективність дій педагога визначається тим, якою мірою він сприяє становленню культури, художньо-есте-

тичного смаку митця і забезпеченню свободи його самореалізації, тобто його можливості й здатності мислити, діяти, здійснювати вчинки, виходячи з власних потреб, інтересів і цілей. Урахування основних положень творчо-діяльнісного та семіотичного наукових підходів поглиблює сучасний мистецько-педагогічний процес, надаючи можливість варіювати зміст, форми й методи мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Умственное развитие детей в процессе обучения //Собрание сочинений в 6 томах – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 336 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпін: «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Гадамер Г.-Г. М.: Искусство, 1991. – 368 с.
4. Данилов М.А. Основные проблемы методологии и методики педагогических исследований. – Сов. педагогика; 1969, № 5.
5. Китова С. Семіотика українського рушника / С. Китова // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 10. – С. 34–37 / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2001_10_7.pdf
6. Масловська М.В. Декоративно-прикладне мистецтво у полікультурному просторі України / М.В. Масловська // Українська полоністика: Історико-філософські дослідження: пер. наук. вид-ня. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка. 2007. – Вип. 3-4. – С. 77-82
7. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / Художественное образование на Украине: теория и практика / О.П. Рудницька [та ін.]; заг. ред. О.В. Михайличенко, редактор Г.Ю. Ніколаї. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. – 255 с.
8. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) / В.С. Безрукова. – Екатеринбург. – 2000, – 937 с.
9. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: учеб. пособ. / К. К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1984. – 175 с.
10. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтко]. – К.: Вища школа, 1982. – 389 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учебн. Пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. Психологи / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2005. – 712 с.
12. Семіотика та семантика візуальної мови народного мистецтва / М. Станкевич // Мистецтвознавство: 36. наук. пр. – Львів, 2007. – Ч. 2. – С. 9-20. – Бібліогр.: 15 назв. – укр. / URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16527/02-Stankevych.pdf?sequence=1>
13. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. От аллегории до ямба. / Н. Ю. Русова. – М.: Флинта, Наука. – 2004, – 304 с.
14. Философия: Энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики. 2004. – 1072 с.
15. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия. 1983, – 840 с.
16. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука – К.: Голов. Ред. УРЕ, 1986. – 797 с.
17. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике / URL: http://psychology_pedagogy.academic.ru/18225/ТВОРЧЕСТВО
18. Энциклопедия профессионального образования: [в 3 т.] / под ред. С.Я. Батышева – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – 568 с.
19. Якобсон П.М. Психология художественного восприятия: [монография] / П.М. Якобсон – М.: Искусство, 1964. – 87 с.

REFERENCES

1. Vygotsky, L.S. The Mental development of children in the learning process //collected works in 6 volumes – Moscow: Pedagogika, 1983. T. 3. 336 p.
2. Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language (ADJ. and Supplement.) / Comp. and chapters. edited by V. T. Busel. – K.: Irpen: "Perun", 2005. 1728 p.
3. Gadamer, G.-G. The Relevance of beauty / Gadamer G.-G. Moscow: Iskusstvo, 1991. 368 p.
4. Danilov, M.A. the Main problems of methodology and methods of pedagogical research. – Ows. pedagogy; 1969, No. 5.
5. Kitova, S. Semiotics Ukrainian rushnyk / S. Kitova // Ethnic history of European Nations. 2001. Vol. 10. P. 34-37. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2001_10_7.pdf
6. Maslovskaya, N. Century Decorative arts in the multicultural environment of Ukraine / M. . Maslovsky // Ukrainian Palestine: Historical and philosophical studies: Zhytomyr: Zhytomyr state University named after Ivan Franko. 2007. Vol. 3-4. P. 77-82
7. Art education in Ukraine: theory and practice / Art education in Ukraine: theory and practice / Rudnitskaya, A.P. [and others]; ed. by A.V. Mikhailichenko, editor J.G. Nicolay. – Sumy: Sumy state pedagogical University named after A.S. Makarenko, 2010. 255 p.
8. The basis of spiritual culture (encyclopedia dictionary of the teacher) / V.S. Bezrukova. – Ekaterinburg. 2000, 937 p.
9. Platonov, K.K. Concise dictionary of psychological concepts: textbook / K.K. Platonov. – Moscow: High-school, 1984. 175 p.
10. Psychological dictionary / [ed. by B.I. Voitko]. – Kiev: Higher school, 1982. – 389 p.
11. Rubinstein, S.L. fundamentals of General psychology: tutorial for stud. universities, enrolled in spec. Psychologists / S.L. Rubinstein. – SPb.: Peter, 2005. 712 p.
12. Semiotics and semantics of the visual language of folk art / M. Stankiewicz // Art: proceedings of the – Lviv, 2007. Part 2. P. 9-20. Bibliogr.: 15 names. – Ukr. / URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16527/02-Stankevych.pdf?sequence=1>
13. Terminological thesaurus on literary criticism. From allegory to Yamba. / N.Yu. Rusov. – Moscow: Flinta, Nauka. – 2004, – 304 p.
14. Philosophy: Encyclopedic dictionary / edited by A.A. Ivin. Moscow: Gardariki. 2004. 1072 p.
15. Philosophical encyclopedic dictionary / chief editors: L.F. Ilichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov. Moscow: Soviet encyclopedia. 1983, p. 840
16. Philosophical dictionary / under the editorship of V.I. Shynkaruk. Kiev: editor UR, 1986. 797 p.
17. Encyclopaedic dictionary of psychology and pedagogy / URL: http://psychology_pedagogy.academic.ru/18225/ТВОРЧЕСТВО
18. Encyclopedia of education: [in 3 vols] / ed. by S.Y. Batyshev – Moscow: Association "Professional education", 1999. 568 p.
19. Yakobson, P.M. Psychology of artistic perception: [monograph] / P.M. Jakobson, Moscow: Iskusstvo, 1964. 87 p.

Methodological research in the field of art education

A.O. Linovitskaya

Abstract. On the basis of theoretical analysis of scientific literature the author proves the application of methodological approaches according to the specifics of professional art education. It is proved that the professionalism of the artist is possible through the use of creative action and semiotic approaches to the organization of the learning process. Clarified the content characteristics of creative action and semiotic approaches. The essence of the concepts "activity", "creative activity", "semiotics".

Keywords: art education, artist, methodology, creatively-active approach and semiotic approach